

ปัญหากฎหมายในการกำหนดค่าเสียหายเชิงลงโทษ¹

เชอร์รี่ สองสี²

จากการศึกษาเกี่ยวกับปัญหากฎหมายในการกำหนดค่าเสียหายเชิงลงโทษ (Punitive Damages) ในประเทศไทย ทั้งในแง่ความชอบด้วยรัฐธรรมนูญ การตีความและบังคับใช้กฎหมาย การขาดมาตรฐานในการกำหนดจำนวนค่าเสียหาย และปัญหาการลงโทษซ้ำซ้อนและการบังคับใช้ข้ามเขตอำนาจศาล โดยพบว่า แม้การกำหนดค่าเสียหายเชิงลงโทษจะมีวัตถุประสงค์ที่ดีในการลงโทษและป้องปรามการกระทำละเมิดที่ร้ายแรง แต่ในทางปฏิบัติยังมีข้อจำกัดหลายประการที่ส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพในการบังคับใช้ บทความนี้จึงนำเสนอแนวทางในการปรับปรุงและพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การกำหนดค่าเสียหายเชิงลงโทษในประเทศไทยมีความชัดเจน เป็นธรรม และสอดคล้องกับมาตรฐานสากลมากยิ่งขึ้น

ในโลกยุคปัจจุบันที่ความสัมพันธ์ทางการค้าและการบริโภคมีความซับซ้อนมากขึ้น ปัญหาข้อพิพาทและการเรียกร้องค่าเสียหายจากการกระทำละเมิดที่ทวีความรุนแรงและยากต่อการเยียวยามากขึ้นเป็นเงาตามตัว ในหลายกรณี การชดเชยค่าเสียหายตามความเสียหายที่แท้จริงอาจไม่เพียงพอที่จะยับยั้งหรือป้องปรามการกระทำผิดที่ชั่วร้ายร้ายแรงได้ จึงได้มีแนวคิดที่จะนำมาตรการลงโทษทางแพ่งมาใช้เสริมเพิ่มเติมจากการชดเชยค่าเสียหายปกติ นั่นคือ การกำหนด “ค่าเสียหายเชิงลงโทษ” (Punitive Damages)

ค่าเสียหายเชิงลงโทษเป็นมาตรการที่มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการลงโทษผู้กระทำละเมิดที่มีพฤติกรรมอันชั่วร้ายหรือประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรง และเพื่อป้องปรามไม่ให้มีการกระทำเช่นนั้นซ้ำอีก โดยศาลจะเป็นผู้กำหนดจำนวนเงินที่จำเลยจะต้องชดเชยเพิ่มเติมจากค่าเสียหายที่แท้จริง อย่างไรก็ตาม ในประเทศไทย การบัญญัติและการบังคับใช้หลักเกณฑ์เกี่ยวกับเรื่องนี้ยังมีข้อจำกัดและความไม่ชัดเจนอยู่มาก กฎหมายที่เกี่ยวข้องส่วนใหญ่เป็นเพียงกฎหมายเฉพาะซึ่งใช้บังคับเพียงบางเรื่องเท่านั้น

แนวคิดและวิวัฒนาการของค่าเสียหายเชิงลงโทษมีที่มาจากระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ของประเทศอังกฤษ โดยปรากฏครั้งแรกในคดี Wilkes v. Wood และคดี Huckle v. Money ในปี ค.ศ. 1763 ซึ่งศาลเห็นว่าการกำหนดค่าเสียหายแบบปกติธรรมดาไม่น่าเพียงพอที่จะยับยั้งหรือป้องปรามการกระทำที่รุนแรงร้ายแรงได้ แนวคิดนี้ได้รับการพัฒนาอย่างมากในประเทศสหรัฐอเมริกา โดยเฉพาะในคดี BMW v.

¹บทความนี้เรียบเรียงจากการค้นคว้าอิสระ เรื่อง ปัญหากฎหมายในการกำหนดค่าเสียหายเชิงลงโทษ โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษา คือ รองศาสตราจารย์ ประเสริฐ ตันศิริ และคณะกรรมการสอบ คือ รองศาสตราจารย์ ดร.กัลยา ตันศิริ และรองศาสตราจารย์ สุทธิณี รัตนวราห

²นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต วิทยาเขตบางนา คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

Gore³ และ State Farm v. Campbell⁴ ที่วางหลักเกณฑ์สำคัญในการพิจารณาความเหมาะสมของค่าเสียหายเชิงลงโทษ ในขณะที่ประเทศในระบบซีวิลลอว์ เช่น เยอรมนีและฝรั่งเศส มักไม่ค่อยยอมรับหลักการนี้ เนื่องจากเห็นว่าการลงโทษควรเป็นเรื่องของกฎหมายอาญา ไม่ใช่กฎหมายแพ่ง สำหรับประเทศไทย แม้จะมีการบัญญัติเรื่องค่าเสียหายเชิงลงโทษไว้ในกฎหมายเฉพาะหลายฉบับ แต่ก็ยังขาดหลักการกลางที่ชัดเจนในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งผู้ศึกษาพบว่ามีปัญหาสำคัญในการกำหนดค่าเสียหายเชิงลงโทษสามารถสรุปได้ดังนี้

ประการแรก ปัญหาความชอบด้วยรัฐธรรมนูญและหลักความได้สัดส่วน เนื่องจากกฎหมายไทยส่วนใหญ่ไม่มีบทบัญญัติให้อำนาจศาลกำหนดค่าเสียหายเชิงลงโทษชัดเจน โดยเฉพาะในคดีละเมิดทั่วไป แม้บางฉบับมีแต่ก็ไม่กำหนดหลักเกณฑ์ชัดเจน อาจขัดหลักความชอบด้วยกฎหมายและความได้สัดส่วนในรัฐธรรมนูญ

ประการที่สอง ปัญหาการตีความและบังคับใช้กฎหมาย เพราะบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องมีถ้อยคำต่างกัน เช่น “ค่าเสียหายเพื่อการลงโทษ”ตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 มาตรา 42 “ค่าสินไหมทดแทนเพื่อการลงโทษ”ตามพระราชบัญญัติความรับผิดชอบต่อความเสียหายที่เกิดขึ้นจากสินค้าที่ไม่ปลอดภัย พ.ศ. 2551 มาตรา 11 อาจสับสน และการไม่กำหนดคำนิยามหรือองค์ประกอบชัดเจน เช่น “จงใจ” “ประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรง” ทำให้ขาดความเป็นเอกภาพในการตีความ⁵ นอกจากนี้ในทางปฏิบัติศาลก็ยังไม่ค่อยกำหนดค่าเสียหายเชิงลงโทษบ่อยนัก แม้มีกฎหมายให้อำนาจไว้ เนื่องจากขาดแนวทางหรือบรรทัดฐานชัดเจน⁶

ประการที่สาม ปัญหาการขาดมาตรฐานในการกำหนดจำนวนค่าเสียหาย เพราะแม้กฎหมายให้อำนาจศาลกำหนดค่าเสียหายเชิงลงโทษได้ แต่ไม่ได้วางหลักเกณฑ์หรือวิธีคำนวณชัดเจน ส่วนใหญ่ระบุกว้างๆ ให้เป็นดุลพินิจของศาล หรือจำกัดไว้แต่ไม่เกินกี่เท่าของค่าเสียหายที่แท้จริงเท่านั้น ทำให้ศาลแต่ละคดีใช้ดุลพินิจแตกต่างกัน อาจนำไปสู่ความไม่แน่นอนและไม่เป็นธรรม⁷

ประการที่สี่ ปัญหาการลงโทษซ้ำซ้อนและการบังคับใช้กฎหมายข้ามเขตอำนาจศาล กรณีการกระทำผิดทั้งทางแพ่งและอาญา การกำหนดค่าเสียหายเชิงลงโทษในทางแพ่งอาจเป็นการลงโทษซ้ำกับโทษ

³BMW of North America, Inc. v. Gore, 517 U.S. 559 (1996).

⁴State Farm Mutual Automobile Insurance Co. v. Campbell, 538 U.S. 408 (2003).

⁵สุยม ศุภนิธย์, คำอธิบายกฎหมายลักษณะละเมิด (พิมพ์ครั้งที่ 8), กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงสุทธี 2556, หน้า 277-281.

⁶กิตติศักดิ์ ปรกติ, ค่าเสียหายเพื่อการลงโทษ: ศึกษากรณีความรับผิดชอบเพื่อละเมิดตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, วารสารบทบัญญัติ, 68(1), 2555, น. 203-204.

⁷ไพโรจน์ วายุภาพ และคณะ, การกำหนดค่าเสียหายในคดีละเมิด, กรุงเทพฯ: สำนักงานศาลยุติธรรม 2559, น. 132-135.

อาญาหรือไม่ และถ้าเกี่ยวข้องกับคู่ความต่างประเทศ ก็อาจมีปัญหการบังคับตามคำพิพากษาไทยในส่วนค่าเสียหายเชิงลงโทษได้ เพราะบางประเทศไม่ยอมรับหลักการนี้หรือเห็นว่าขัดต่อความสงบเรียบร้อย⁸

ดังนั้นเพื่อให้การกำหนดค่าเสียหายเชิงลงโทษมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เหมาะสมเป็นธรรมและมีความชอบด้วยกฎหมาย ผู้ศึกษาขอเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาดัง 4 ประการ ดังนี้

1. ปัญหาความชอบด้วยรัฐธรรมนูญและหลักความได้สัดส่วน ควรแก้ไขเพิ่มเติม ป.พ.พ. มาตรา 438 เพื่อกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่ชัดเจนในการกำหนดค่าเสียหายเชิงลงโทษ โดยระบุ (1) เงื่อนไขที่จะกำหนดค่าเสียหายเชิงลงโทษได้ อาทิเช่น กรณีเกิดจากการจงใจหรือประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงและก่อให้เกิดความเสียหายร้ายแรงหรือส่งผลกระทบวงกว้าง (2) ปัจจัยที่ศาลต้องนำมาพิจารณา เช่น พฤติการณ์แห่งคดี ความร้ายแรงของการกระทำ ระดับเจตนา ความเสียหายที่เกิดขึ้น ฯลฯ (3) เพดานสูงสุดของค่าเสียหายเชิงลงโทษ เช่น ไม่เกิน 2 เท่าของค่าเสียหายที่แท้จริง (4) สิทธิคู่ความที่จะนำพยานหลักฐานมาสนับสนุนข้ออ้างในการกำหนดค่าเสียหายเชิงลงโทษ และกำหนดให้ศาลต้องแสดงผลชัดเจนในคำพิพากษาด้วย ตัวอย่างเช่น จากเดิม “มาตรา 438 คำสินไหมทดแทนจะพึงใช้โดยสถานใดเพียงใดนั้น ให้ศาลวินิจฉัยตามควรแก่พฤติการณ์และความร้ายแรงแห่งละเมิด

อนึ่งคำสินไหมทดแทนนั้น ได้แก่การคืนทรัพย์สินอันผู้เสียหายต้องเสียไปเพราะละเมิด หรือใช้ราคาทรัพย์สินนั้น รวมทั้งค่าเสียหายอันจะพึงบังคับให้ใช้เพื่อความเสียหายอย่างใด ๆ อันได้ก่อขึ้นนั้นด้วย” เป็นข้อความใหม่ดังนี้

“มาตรา 438 คำสินไหมทดแทนจะพึงใช้โดยสถานใดเพียงใดนั้น ให้ศาลวินิจฉัยตามควรแก่พฤติการณ์และความร้ายแรงแห่งละเมิด

ในกรณีที่การกระทำละเมิดเกิดจากความจงใจหรือประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงของผู้กระทำละเมิด และก่อให้เกิดความเสียหายอย่างสาหัสต่อผู้เสียหายหรือส่งผลกระทบในวงกว้างต่อสังคม ศาลอาจกำหนดคำสินไหมทดแทนเพื่อการลงโทษเพิ่มขึ้นจากคำสินไหมทดแทนตามวรรคหนึ่งได้ตามที่เห็นสมควร โดยคำนึงถึงพฤติการณ์แห่งคดี ความร้ายแรงของการกระทำ ระดับความจงใจหรือประมาทเลินเล่อของผู้กระทำละเมิด ฐานะทางการเงินของคู่กรณี ผลประโยชน์ที่ผู้กระทำละเมิดได้รับ สภาพและขนาดของความเสียหายที่เกิดขึ้น รวมทั้งการที่ผู้กระทำละเมิดได้บรรเทาความเสียหายที่เกิดขึ้นแล้ว ทั้งนี้ จำนวนคำสินไหมทดแทนเพื่อการลงโทษจะต้องไม่เกินสองเท่าของคำสินไหมทดแทนที่แท้จริง

ในการกำหนดคำสินไหมทดแทนเพื่อการลงโทษตามวรรคสอง ให้ศาลเปิดโอกาสให้คู่ความได้นำสืบพยานหลักฐานเพื่อสนับสนุนข้ออ้างของตนเกี่ยวกับการกำหนดคำสินไหมทดแทนเพื่อการลงโทษอย่างเพียงพอ ทั้งนี้ ให้ศาลระบุเหตุผลของการกำหนดคำสินไหมทดแทนเพื่อการลงโทษไว้โดยชัดแจ้งในคำพิพากษาด้วย

⁸พินัย ณ นคร. คำอธิบายกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยละเมิด (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน. 2560, น. 309-311.

อนึ่งค่าสินไหมทดแทนนั้น ได้แก่การคืนทรัพย์สินอันผู้เสียหายต้องเสียไปเพราะละเมิด หรือใช้ราคาทรัพย์สินนั้น รวมทั้งค่าเสียหายอันจะพึงบังคับให้ใช้เพื่อความเสียหายอย่างใด ๆ อันได้ก่อกำขึ้นนั้นด้วย”

2. ปัญหาการตีความและบังคับใช้กฎหมาย ควร (1) กำหนดคำนิยามหรือความหมายของถ้อยคำสำคัญให้ชัดเจนในกฎหมาย เช่น “ค่าเสียหายเชิงลงโทษ” “การกระทำโดยจงใจ” “ประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรง” รวมถึงองค์ประกอบความรับผิดชอบในแต่ละกรณีให้ครอบคลุม (2) อบรมให้ความรู้แก่ผู้พิพากษาและบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมอย่างต่อเนื่อง (3) จัดทำคู่มือแนวทางการกำหนดค่าเสียหายเชิงลงโทษเป็นลายลักษณ์อักษร อธิบายหลักเกณฑ์ วิธีการคำนวณ และตัวอย่างคดีอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อเป็นแนวทางให้ผู้พิพากษาใช้อ้างอิง

3. ปัญหาการขาดมาตรฐานในการกำหนดจำนวนค่าเสียหาย ควร (1) กำหนดสูตรหรือวิธีคำนวณค่าเสียหายเชิงลงโทษในกฎหมาย เช่น เป็นสัดส่วนหรือจำนวนเท่าของค่าเสียหายจริง (2) ระบุปัจจัยที่ศาลต้องนำมาพิจารณาประกอบ เช่น ความร้ายแรงของการกระทำ ฐานะการเงินของจำเลย ฯลฯ (3) กำหนดให้ศาลต้องเทียบเคียงจำนวนค่าเสียหายเชิงลงโทษกับคดีที่มีลักษณะคล้ายกัน (4) ให้ศาลต้องแสดงผลการกำหนดจำนวนค่าเสียหายไว้ในคำพิพากษา (5) ออกระเบียบแนวปฏิบัติของศาลฎีกาเรื่องนี้เป็นบรรทัดฐานให้ศาลทุกชั้นยึดถือ (6) แต่งตั้งผู้เชี่ยวชาญศึกษาให้ข้อเสนอแนะเชิงลึกแก่ศาลเกี่ยวกับแนวทางและวิธีการกำหนดค่าเสียหายเชิงลงโทษที่เหมาะสม ชัดเจน และเป็นธรรม

4. ปัญหาการลงโทษซ้ำซ้อนและการบังคับใช้ข้ามเขตอำนาจศาล ควร (1) กำหนดแนวทางชัดเจนเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างค่าเสียหายเชิงลงโทษกับโทษอาญา โดยอาจให้ศาลนำโทษอาญาที่จำเลยได้รับไปแล้วมาประกอบการพิจารณาคำหนดค่าเสียหายเชิงลงโทษ เพื่อไม่ให้ลงโทษซ้ำซ้อน (2) สร้างความร่วมมือระหว่างประเทศในการบังคับตามคำพิพากษาค่าเสียหายเชิงลงโทษ โดยจัดทำความตกลงทวิภาคีหรือพหุภาคีว่าด้วยการยอมรับและบังคับตามคำพิพากษาซึ่งกันและกัน หรือผลักดันให้มีอนุสัญญาระหว่างประเทศในเรื่องนี้ (3) ผลักดันแก้ไขอนุสัญญาระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะ CISG ให้ชัดเจนมากขึ้นในเรื่องการกำหนดค่าเสียหายเกินกว่าค่าเสียหายแท้จริง (4) แต่งตั้งผู้เชี่ยวชาญศึกษาและให้ข้อเสนอแนะเชิงลึกแก่ศาลในเรื่องนี้อีกด้วย

ในภาพรวม เพื่อพัฒนากฎหมายไทยเรื่องการกำหนดค่าเสียหายเชิงลงโทษ รัฐควรเร่งปรับปรุงกฎหมายให้ชัดเจน เป็นเอกภาพ สอดคล้องกับหลักการสากล และเปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในกระบวนการร่างและพิจารณาแก้ไขกฎหมาย โดยคำนึงถึงข้อมูลทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงประจักษ์ประกอบกัน เพื่อให้ได้กฎหมายและแนวปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพ เป็นธรรม และสร้างความสมดุลระหว่างการคุ้มครองผู้เสียหายกับการคุ้มครองสิทธิของผู้กระทำละเมิด

อย่างไรก็ดี การศึกษาในครั้งนี้ยังมีข้อจำกัดบ้าง เนื่องจากเป็นการศึกษาในเชิงเอกสารและทฤษฎีเป็นหลัก ยังขาดข้อมูลเชิงประจักษ์จากการสำรวจความคิดเห็นหรือศึกษาภาคสนามจากผู้เกี่ยวข้องโดยตรง ซึ่งน่าจะช่วยให้เห็นสภาพปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นจริงได้ชัดเจนยิ่งขึ้น รวมทั้งข้อเสนอแนะก็ยังเป็น

เพียงมุมมองทางวิชาการเท่านั้น การผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางปฏิบัติจริงยังต้องอาศัยเจตจำนงทางการเมืองและการมีส่วนร่วมจากผู้เกี่ยวข้องอีกหลายฝ่าย

เอกสารอ้างอิง

กิตติศักดิ์ ปรกติ. ค่าเสียหายเพื่อการลงโทษ: ศึกษากรณีความรับผิดชอบเพื่อละเมิดตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์. วารสารบทบัญญัติ, 68(1), 2555, น. 203-204.

ไพโรจน์ วายุภาพ และคณะ. การกำหนดค่าเสียหายในคดีละเมิด. กรุงเทพฯ: สำนักงานศาลยุติธรรม. 2559, น. 132-135.

พินัย ณ นคร. คำอธิบายกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยละเมิด (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน. 2560, น. 309-311.

สุขุม สุภนิติษฐ์. คำอธิบายกฎหมายลักษณะละเมิด (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงสุทธิ. 2556. หน้า 277-281.